

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.4>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОШУК ДІЄВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ОКРЕМИХ КРАЇН

Гуцуляк Володимир Казимирович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем взаємодії
держави і громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України



Статтю присвячено аналізу іноземного досвіду врегулювання відносин зі здійснення спільної діяльності з метою пошуку дієвих інструментів післявоєнної відбудови України. Встановлено, що основними джерелами відбудови європейських країн після Другої світової війни стали репараційні виплати Німеччини, а також економічна допомога європейським країнам з боку США. Разом із тим саме спільна праця стала тим ключовим аспектом, який сприяв відносно швидкій ліквідації катастрофічних наслідків цієї війни, зокрема, відновленню ідентичності населених пунктів, реконструкції пошкоджених та будівництву нових об'єктів. Обгрунтовано, що одним із ефективних інструментів, здатних забезпечити відбудову вітчизняної інфраструктури, може стати конструкція договору про спільну діяльність, який: 1) дає учасникам можливість діяти спільно та скоординовано без створення юридичної особи; 2) дозволяє вирішити питання правового режиму, виділеного для спільної діяльності майна і власності, на результати спільної діяльності; 3) дозволяє залучити інвесторів і їхні ресурси для досягнення мети спільної діяльності. Відзначено, що у такій спільній діяльності з післявоєнної відбудови знаходять свій прояв: 1) особливості участі держави України та іноземних держав у цивільно-правових відносинах; 2) специфічне поєднання публічних і приватних інтересів; 3) можливість залучення значних фінансових, професійних, творчих, ресурсів, досвіду і знань, що підвищує ефективність, результативність спільної діяльності і ймовірність досягнення бажаної для учасників такої діяльності мети. Це, своєю чергою, зумовлює: а) специфіку суб'єктного складу, зокрема відсутність у них чіткого визначення статусу кредитора і боржника; б) своєрідність побудови змісту правовідносин, зокрема відсутність кореспондуючих прав та обов'язків.

У статті проаналізовано досвід закріплення інституту спільної діяльності у таких країнах, як Німеччина, Польща та Грузія. Зроблено висновок, що укладення договорів про спільну діяльність є можливим і доволі поширеним у межах правових систем цих країн. Водночас, на відміну від вітчизняного законодавства, яке передбачає можливість здійснення спільної діяльності між учасниками і без обов'язкового внесення вкладів (ч. 2 ст. 1130 ЦК), норми цивільного права цих країн закріплюють можливість здійснення спільної діяльності винятково на основі об'єднання вкладів, якими можуть бути як майнові, так і немайнові права, що відповідає вітчизняній моделі договору простого товариства (ст. 1132 ЦК). Водночас цілком очевидним є те, що спільна діяльність у сфері післявоєнного відновлення пошкоджених чи знищених об'єктів інфраструктури в Україні є фактично неможливою без здійснення внесків у формі коштів, знань та досвіду, з урахуванням чого найбільш доцільною договірною конструкцією для здійснення відбудови України спільними зусиллями декількох осіб є договір простого товариства.

Ключові слова: спільна діяльність, договірні зобов'язання, договір простого товариства, післявоєнне відновлення, правове регулювання, внесення вкладів, об'єкти інфраструктури, результати спільної діяльності, спільна мета.

Hutsulyak Volodymyr. Legal regulation of relations regarding the implementation of joint activities: the search for effective instruments for the reconstruction of Ukraine based on the experience of individual countries

The article is devoted to the analysis of foreign experience in the regulation of relations with the implementation of joint activities with the aim of finding effective tools for the post-war

reconstruction of Ukraine. The article analyzes the experience of reconstruction of European countries. It has been established that the main sources of the reconstruction of European countries after the Second World War were reparations payments from Germany, as well as economic aid to European countries from the United States. At the same time, it was joint work that became the key aspect that contributed to the relatively quick liquidation of the catastrophic consequences of this war, in particular, the restoration of the identity of settlements, the reconstruction of damaged and the construction of new facilities. It is substantiated that one of the effective tools capable of ensuring the reconstruction of domestic infrastructure can be the construction of an agreement on joint activities, which: 1) gives participants the opportunity to act jointly and in a coordinated manner without creating a legal entity; 2) allows to resolve the issue of the legal regime of property allocated for joint activity and ownership of the results of joint activity; 3) allows attracting investors and their resources to achieve the goal of joint activity. It was noted that in such joint activities for post-war reconstruction, the following aspects are manifested: 1) the peculiarities of the participation of the state of Ukraine and foreign states in civil-law relations; 2) a specific combination of public and private interests; 3) the possibility of attracting significant financial, professional, creative, resources, experience and knowledge, which increases the efficiency, effectiveness of joint activities and the probability of achieving the goal desired by the participants of such activities. This, in turn, determines: a) the specificity of the subject composition, in particular, their lack of a clear definition of the status of creditor and debtor; b) the peculiarity of constructing the content of legal relations, in particular, the absence of corresponding rights and obligations.

The article analyzes the experience of establishing the institute of joint activity in such countries as Germany, Poland and Georgia. It was concluded that the conclusion of agreements on joint activity is possible and quite widespread within the legal systems of these countries. At the same time, in contrast to domestic legislation, which provides for the possibility of joint activities between participants and without mandatory contributions (Part 2 of Article 1130 of the Civil Code of Ukraine), the civil law norms of these countries establish the possibility of joint activities exclusively on the basis of the union of contributions, which can be both property and non-property rights, which corresponds to the domestic model of a simple partnership agreement (Article 1132 of the Civil Code of Ukraine). At the same time, it is quite obvious that joint activity in the field of post-war reconstruction of damaged or destroyed infrastructure facilities in Ukraine is virtually impossible without contributions in the form of funds, knowledge and experience, given that the most appropriate contractual structure for the reconstruction of Ukraine through joint the efforts of several persons is a simple partnership agreement.

Key words: *joint activity, contractual obligations, contract of simple partnership, post-war reconstruction, legal regulation, making contributions, infrastructure objects, results of joint activity, common goal.*

24 лютого 2022 року відбулось неспровоковане широкомасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну. На сьогодні безпрецедентна збройна агресія проти нашої держави триває більше семи місяців та щодня спричиняє численні людські жертви, руйнування і знищення об'єктів цивільної та критично важливої інфраструктури. Станом на 13 вересня 2022 року внаслідок активних бойових дій, бомбардувань та ракетних обстрілів мирних українських міст та сіл росія зруйнувала в Україні вже понад 86 тисяч об'єктів інфраструктури: з них критично потребують ремонту 38 тисяч.

Зважаючи на це, уже сьогодні викликає інтерес міжнародний досвід відбудови зруйнованих під час Другої світової війни міст і сіл. З цього приводу варто наголо-

сити, що джерелами тогочасної відбудови стали репараційні виплати Німеччини, а також економічна допомога європейським країнам з боку США (так званий «План Маршалла») тощо. Так, у Польщі вдалося відбудувати Варшаву, зокрема історичний центр, хоч це й забрало десятки років (місто було зруйноване на 80%). Так само довго відбудовували Вроцлав, здійснивши кілька поступових свідомих етапів: поверхнєве відновлення, розчищення територій, реставрацію, зведення житлових масивів, планову реконструкцію, спорудження нових будівель. Якщо поляки прагнули відтворити довоєнний вигляд своїх міст, то Роттердам у Нідерландах трансформували інноваційно. Такий підхід зробив Роттердам провідним фінансовим центром Західної Європи.

Щодо Києва, то під час його відбудови передусім дбали про відновлення житлового фонду; про відтворення довоєнного вигляду столиці не йшлося, бо місто зазнало страшних руйнувань. Через німецьке бомбардування постраждали аеродроми, заводи, електростанції, центральний залізничний вокзал, були знищені промислові підприємства, навчальні заклади, водопровід, мости через Дніпро (перші бомби тоді прилетіли на завод «Більшовик», військові аеродроми в Борисполі, Гостомелі, Жулянах, аеропорт у Броварах). Після звільнення у 1943 році Києва відбудова міста розпочалася з реконструкції вул. Хрещатик наступного ж року. Загалом у повоєнній відбудові всіх країн брали участь не лише архітектори та будівельники: щосили допомагали самі громадяни [1]. Отже, вбачається, що саме спільна праця стала тим ключовим аспектом, який сприяв відносно швидкій ліквідації катастрофічних наслідків Другої світової війни, зокрема, відновленню ідентичності населених пунктів після Другої світової війни, реконструкції пошкоджених та будівництву нових об'єктів.

Як вбачається із наведеного, аналогом війни, розв'язаної російською федерацією проти України, за руйнаціями є Друга світова війна. Колосальні втрати вітчизняної економіки, знищення та руйнування інфраструктури, у тому числі житлового фонду, зумовлюють об'єктивну необхідність у прийнятті оперативних та оптимальних рішень для їх негайного відновлення, відбудови міст, а також створення нових об'єктів цивільної інфраструктури з урахуванням великої кількості внутрішньо-переміщених громадян України, які змушені були покинути власні домівки через бойові дії спочатку на півночі, тепер на сході та півдні нашої країни. Одним із ефективних інструментів, здатних забезпечити відбудову вітчизняної інфраструктури, на нашу думку, може стати конструкція договору про спільну діяльність, який має своїм змістом об'єднання людських ресурсів, зусиль та/або майна для досягнення спільної для учасників такої діяльності мети.

У процесі відбудови об'єктів інфраструктури, зруйнованих чи пошкоджених внаслідок військової агресії росії, першочерговою метою спільної діяльності учас-

ників договору може бути оперативне відновлення житлового фонду задля невідкладного забезпечення житлом, яке вони втратили, або будівництво закладів освіти для гарантування конституційного права на освіту і забезпечення безперервності навчального процесу тощо. При цьому така діяльність може здійснюватися без мети одержання прибутку або набуття певних матеріальних благ. Як зазначають аналітики, зараз багато жителів інших країн хотіли б долучитись до підтримки та відбудови України. Одні – з гуманітарних міркувань, інші – бажаючи допомогти, треті – поділяючи наші цінності: свободу, незалежність, демократію [2]. Із цього приводу варто зауважити, що станом на сьогодні вже розпочалися перемовини щодо відновлення України з лідерами різних держав. Такі кроки передбачають не лише фінансову підтримку, а й безпосередній патронат країн-союзників, тобто певні країни отримають можливість відбудувати той чи інший регіон України самостійно або у партнерстві з нашою державою чи її представниками (наприклад, Велика Британія погодилася очолити відбудову Київської, а Швеція – Миколаївської областей; Італія, Японія, Данія також погодилися відбудувати постраждалі території України) [1].

Видається, що правова конструкція договору про спільну діяльність у цьому контексті є найбільш оптимальним і максимально гнучким інструментом відновлення зруйнованих і пошкоджених об'єктів інфраструктури, адже, по-перше, дає учасникам можливість діяти спільно та скоординовано без створення юридичної особи; по-друге, дозволяє учасникам вирішити питання правового режиму, виділеного для спільної діяльності майна і власності на результати спільної діяльності самостійно на основі домовленостей; по-третє, дозволяє залучити інвесторів і їхні ресурси для досягнення мети спільної діяльності. При цьому відзначимо, що у такій спільній діяльності із післявоєнної відбудови знаходять свій прояв: а) особливості участі держави України та іноземних держав у цивільно-правових відносинах; б) специфічне органічне поєднання публічних і приватних інтересів; в) можливість залучення значних фінансових, професійних, творчих, ресурсів, досвіду і знань, що підвищує

ефективність, результативність спільної діяльності і ймовірність досягнення бажаної для учасників такої діяльності мети.

У зв'язку з цим доцільним, на наш погляд, є аналіз іноземних законодавчих підходів до правового регулювання відносин зі здійснення спільної діяльності на договірній основі. Тим більше, що витоки конструкції договорів про спільну діяльність сягають своїми коріннями ще римського права. Так, римському праву була відома конструкція *societas* (договір про сумісну діяльність або ж договір товариства) як контракт, за яким дві або кілька осіб об'єднувалися для досягнення якоїсь спільної господарської мети. Договір *societas* своєрідний в тому плані, що він, будучи багатостороннім договором, базувався на особливій довірі товаришів один до одного, на впевненості одного в порядності, чесності, сумлінності і добросовісності всіх інших. Без такої впевненості успіху у спільній діяльності досягти неможливо. Тому римські правознавці визначали *societas* як об'єднання, засноване ніби на братстві [3, с. 114].

Передумови виділення групи договорів про спільну діяльність неодноразово відзначалися ще у дореволюційній цивільстиці. Зокрема, В.І. Синайський вбачав доцільність та ефективність таких договорів у тому, що зусиль окремої особи, особливо фізичної, далеко не завжди достатньо для досягнення поставлених нею цілей. До того ж, не завжди особа має в своєму розпорядженні й засоби, необхідні для справи. Ось чому окремі особи (неважливо, фізичні чи юридичні) прагнуть діяти спільно, поєднуючи у тій чи іншій комбінації свої кошти та свої сили [4, с. 183]. Як наголошувалося з цього приводу в юридичній літературі того часу, «одноосібні сили людини іноді виявляються недостатніми для різних труднощів у досягненні поставлених цілей; так, наприклад, в одного може бути капітал, але немає уміння відкрити і вести справу, а в іншого, навпаки, може бути таке вміння, але немає потрібного капіталу. Водночас об'єднання таких осіб може дати і капітал, і потрібне вміння» [5, с. 411–412]. Із чого можемо зробити висновок, що уже в той час передумовами спільної діяльності були: а) недостатність ресурсів однієї особи для досягнення певної

мети; б) потреба в об'єднанні зусиль і/або майна для максимального підвищення ймовірності отримання бажаного результату.

Не вдаючись до детального дослідження історії становлення конструкції договорів про спільну діяльність у вітчизняній правовій системі, варто наголосити, що ключовим у сучасному розумінні сутності та правової природи договорів про спільну діяльність є спільність та єдність мети учасників у контексті здійснення певної діяльності, а також об'єднання їхніх зусиль для досягнення цієї мети. Це, своєю чергою, зумовлює: а) специфіку суб'єктного складу опосередковуваних досліджуваними договорами правовідносин, зокрема, відсутність у них чіткого визначення статусу кредитора і боржника; б) своєрідність побудови змісту правовідносин, зокрема, відсутність кореспондуючих, протилежно спрямованих прав та обов'язків. Саме ця особливість лежить в основі відмежування групи договорів про спільну діяльність від будь-яких інших цивільно-правових договорів, для яких досягнення бажаного результату (набуття майна, виконання робіт, надання послуг) є метою лише для однієї зі сторін.

Окрему увагу та значний науковий інтерес ця група договорів викликає у контексті визначення їх ефективності в процесі відбудови та відновлення пошкоджених чи зруйнованих внаслідок військових дій об'єктів інфраструктури. З цього приводу варто розглянути міжнародно-правовий досвід регулювання відносин зі здійснення спільної діяльності. Зокрема, договір про спільну діяльність знаходить своє широке застосування у правовій системі Німеччини під дослівною назвою «товариство за цивільним законодавством» (*Gesellschaft bürgerlichen Rechts*). Відносини товариства регулюються § 705–740 Німецького цивільного уложення [6]. Так, згідно з положеннями § 705 партнери взаємно зобов'язуються сприяти досягненню спільної мети в порядку, визначеному договором, зокрема вносити узгоджені внески, на основі засновницького договору та без створення юридичної особи.

Отже, за аналогією із вітчизняним законодавством, спільна діяльність за німецьким законодавством передбачає виникнення договірної зобов'язання двох або

більше осіб для досягнення єдиної для учасників мети. Щодо мети, то вона може бути як немайною (наприклад, допомога постраждалим від військових дій), так і майною, пов'язаною з отриманням учасниками спільної діяльності прибутку. Єдина вимога щодо мети такої діяльності, закріплена у межах Німецького цивільного уложення, – це її відповідність положенням чинного законодавства. § 706 НЦУ встановлює обов'язковість внесення вкладів для діяльності товариства, якими можуть бути як матеріальні цінності, так і послуги. Для досягнення спільної мети учасники наділені спільним обов'язком підтримувати інтереси товариства або принаймні не суперечити їм. Виконання цього обов'язку повинно супроводжуватися обов'язком вірності. Тобто відносинам зі спільної діяльності за німецьким цивільним законодавством властивий корреальний та довірчий (фідучіарний) характер, адже участь у партнерстві та виконання спільних обов'язків повинно базуватися на довірі та вірності між сторонами договору, що є цілком виправданим з урахуванням єдиної для всіх мети, а також координації зусиль і взаємовідповідальності у процесі її досягнення.

Доволі схожим є підхід, закріплений у нормах Цивільного кодексу Грузії, в якому правовому регулюванню відносин зі спільної діяльності присвячена окрема гл. 25 «Спільна діяльність (Товариство)» [7]. Згідно зі ст. 930 ЦК Грузії за договором спільної діяльності (товариства) двоє чи кілька осіб зобов'язуються діяти спільно задля досягнення загальних господарських чи інших цілей передбаченими договором засобами і без створення юридичної особи. Зауважимо, що грузинський законодавець вирішує питання щодо форми договору диспозитивно, надаючи сторонам альтернативу у її виборі, однак у випадку, якщо договір буде укладено письмово, ст. 931 ЦК Грузії кодексу містить цілий перелік істотних умов, серед яких: а) найменування учасників та їх адреси; б) дані про вид спільної діяльності та мету; в) права та обов'язки учасників; г) структура та функції органів управління; ґ) правила та умови розподілу доходів та збитків між учасниками; д) порядок виходу із договору; е) тривалість

діяльності; є) порядок припинення договору та розподілу майна, що залишилося.

На перший погляд, такий законодавчий підхід є дещо парадоксальним, адже він не передбачає жодних вимог до усного договору про спільну діяльність, проте закріплює цілу низку істотних умов у випадку дотримання письмової форми. Проте, на нашу думку, нормативне закріплення істотних умов договору про спільну діяльність є доцільним та виправданим, адже, по-перше, спонукає учасників узгодити та визначити у змісті договору усі найважливіші питання щодо координації зусиль, пов'язаних зі спільною діяльністю та досягненням мети, а по-друге, дозволяє мінімізувати ризики виникнення суперечок між учасниками у майбутньому. Тому, на наш погляд, було б доречно імплементувати такий підхід і у вітчизняне цивільне законодавство, яке на сьогодні не містить жодних вказівок на істотні умови договору про спільну діяльність.

У Польщі спільна діяльність носить назву «цивільно-правове партнерство», а відносинам, що ним опосередковуються, присвячені норми ст. 860–875 Цивільного кодексу Республіки Польща [8]. Партнерство у Польщі також створюється на основі укладення дво-або багатостороннього договору, однак ключовою відмінністю є те, що спільна мета створюваного партнерства повинна носити винятково економічний характер, хоча не завжди йдеться про отримання прибутку. Саме економічна мета цивільно-правового партнерства є необхідною складовою договору (так звана *essentialia negotii*), без якої договір цивільно-правового партнерства не може існувати, адже в іншому випадку він вважатиметься недійсним або неукладеним. За аналогією з вітчизняним договором простого товариства партнери, які домовляються здійснювати спільну діяльність, зобов'язуються зробити внески у формі передачі майна або наданні послуг.

Загалом же аналізований міжнародний досвід правового регулювання спільної діяльності Німеччини, Грузії і Польщі дозволяє підсумувати, що укладення досліджуваної договірної конструкції є можливим і доволі поширеним у межах правових систем цих країн. Водночас, на відміну від вітчизняного законодавства, яке передба-

чає можливість здійснення спільної діяльності між учасниками і без обов'язкового внесення вкладів (ч. 2 ст. 1130 ЦК), норми цивільного права цих країн закріплюють можливість здійснення спільної діяльності винятково на основі об'єднання вкладів, якими можуть бути як майнові, так і немайнові права, що відповідає вітчизняній моделі договору простого товариства (ст. 1132 ЦК). Водночас цілком очевидним є те, що спільна діяльність у сфері післявоєнного відновлення пошкоджених чи знищених об'єктів інфраструктури в Україні є фактично неможливою без здійснення внесків у формі коштів, знань та досвіду, з урахуванням чого видається, що найбільш доцільною договірною конструкцією для здійснення відбудови України спільними зусиллями декількох осіб є договір простого товариства.

Договірна модель простого товариства спрямована на заснування на основі домовленості цивільного-правового партнерства, учасники якого об'єднані єдиною для всіх метою і діють спільно та скоординовано задля її досягнення, консолідувавши свої внески. При цьому вбачається, що єдність мети учасників договору породжує і єдність інтересів, коли бажаний для одного з учасників результат спільної діяльності не суперечить, а відповідає результату, бажаному для

іншого. Це, у свою чергу, породжує специфіку побудови внутрішніх зв'язків між учасниками, зокрема, взаємний (зустрічний) характер договірних зобов'язань, за якого права та обов'язки учасника, породжувані договором, безпосередньо збігаються із правами та обов'язками інших учасників, інакше кажучи, наділені єдиним вектором спрямованості. При цьому, коли йдеться про скоординоване здійснення суб'єктами спільної діяльності для досягнення спільної мети, мають місце не класичні зобов'язальні контрагентські відносини, побудовані на засадах задоволення зазвичай протилежних за змістом інтересів кожної зі сторін, а відносини, що ґрунтуються на єдності інтересів, намірів, дій та відповідальності, що, своєю чергою, виводить на перший план особистісні характеристики учасників і зумовлює потребу у побудові зв'язків між ними на взаємній довірі й особливій дбайливості. З урахуванням чого робимо висновок, що у контексті післявоєнної відбудови України шляхом консолідації спільних зусиль конструкція договору простого товариства є доволі вдалим та ефективним легальним інструментом для встановлення партнерства і досягнення уніфікованої мети без необхідності створення нового суб'єкта цивільно-правових відносин – юридичної особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Як відбудувати Україну після війни. URL: <https://ukrainer.net/vidbudova/> (дата звернення: 10.09.2022).
2. Гаценко А. Україні готують «план Маршалла»: на що підуть мільярди та як залучити ще більше коштів. URL: (дата звернення: 10.09.2022).
3. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / За ред. Є.О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 114.
4. Синайский В.И. Русское гражданское право: Обязательственное, семейное и наследственное право. Вып. II. Киев, 1915. С. 183.
5. Федоров А.В. Торговое право. Одесса, 1911. С. 411–412.
6. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/bgb/> (дата звернення: 10.09.2022).
7. Гражданский кодекс Грузии от 26.06.1997 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/31702/75/ru/pdf> (дата звернення: 10.09.2022).
8. Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093> (дата звернення: 10.09.2022).